

KONFERENCIA A SAJÁTOS HELYZETŰ TÉRSÉGEK FEJLESZTÉSI GONDJAIRÓL

Az MTA Regionális Kutatások Központja 1986. november 4–5-én több társadalmi, állami és tudományos szervezettel, valamint a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolával karöltve közös konferenciát rendezett Szombathelyen „Sajátos helyzetű térségek terület- és településfejlesztési problémái” címmel. A tanácskozás, amelynek a Vas Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ adott helyet, jó alkalom volt arra, hogy a földrajzkutatók, a településtervezéssel foglalkozók és a regionális problémák megoldásában valamilyen módon érdekelt szakemberek beszámolójának tapasztalataikról és kiscseréjék véleményüket számos, a kutatási területüket érintő kérdéstről.

A konferencia plenáris üléssel kezdődött. GONDA GYÖRGY nyugalmazott államtitkár köszöntötte a résztvevőket, majd BORS ZOLTÁN, Vas megye Tanácsának elnöke nyitotta meg a tanácskozást.

Rövid beszédében vázolta a megye történelmi fejlődését, kiemelve a felszabadulástól napjainkig megtett utat. Külön szót Vas megye egyes térségeiről, felhíva a figyelmet azok sajátos helyzetére, eltérő fejlettségű fokára és különböző funkcióira. Végezetül néhány mondatban ismertette a megyei területfejlesztési politika főbb vonásait, amiben kiemelt célként szerepel az idegenforgalmi és az üdülőfunkció kiterjesztése.

Az előadások sorát ENYEDI GYÖRGY akadémikusnak, az RKK főigazgatójának nagy érdeklődéssel várt felszólalása nyitotta meg. ENYEDI akadémikus „A hazai terület- és településfejlesztési kutatások súlypontjai” című előadásában elsőként arról a három alprogramról beszélt, amelyek keretében a regionális kutatásokat folytatni kell (fejlődési folyamatok elemzése, urbanisztikai kutatások bővítése, a területi tervezés korszerűsítése és szabályozása), majd a települések fejlődésében alapvető szerepet játszó tényezők értékelésére tért rá.

Mindenekelőtt azokról a gondokról szólt, amelyek a vidéki ipartelepítés során jelentkeztek (például a korszerűtlen eszközállományú, elavult, eladhatatlan termékeket gyártó üzemek kisvárosokba, falvakba való kitelepítése hosszabb távon nem javít az ott munkát vállalók, illetve a település anyagi helyzetén; az iparirányítási posztokon nem változott a koncentráció mértéke, így több vonatkozásban csak látszólagos decentralizációról beszélhetünk stb.).

Fokozza a nehézségeket, hogy a 80-as évek közepére a mezőgazdasági fejlesztés – mint egyik alapvetően fontos területfejlesztő erőforrás – megújulási képessége sok területen megszűnt, és az innen származó jövedelmek megcsappanása miatt nem lehet számítani hosszabb távon a településfejlődés ilyen megalapozottságára.

A harmadik erőforrás, a vidéki szellemi potenciál területfejlesztő szerepe egyrészt az óriási mértékű (kb. 80%-os) budapesti koncentráció, másrészt a szellemi centrumok kedvezőtlen területi elhelyezkedése miatt igen korlátozott. Mindezek következtében a területi folyamatok feltárására a korábbinál nagyobb gondot kell fordítani, és törekedni kell annak felderítésére, hogy milyen új eszközök válhatnak fel, illetve egészíthetnek ki a területfejlesztés jelenleg vérszenes erőforrásait.

LACKÓ LÁSZLÓ, az ÉVM főosztályvezetője is sürgette előadásában a kutatási tevékenységek megújításának szükségességét, a sajátos helyzet létrejöttének feltárását. Felhívta a figyelmet arra, hogy a jelenleg rendelkezésre álló statisztikai adatok nem megfelelőek, illetve nem elegendők megalapozott területfejlesztési döntések megvalósítására. Óvatosságra intett a határmenti térségek kutatásánál a vizsgálendő terület elhatárolásával kapcsolatban, megemlítve az átmeneti zónák fontos szerepét az elemzésekben. Idézte az Országgyűlés 1985-ös, területfejlesztéssel kapcsolatos állásfoglalásait, és feladatként jelölte meg a kutatók számára az elemzéseken alapuló fejlesztési javaslatlételt és ajánlásokat.

A plenáris ülés utolsó előadója ERDŐSI FERENC, az RKK tudományos osztályvezetője volt, aki a határmenti térségek kutatásának cél- és eszközrendszerét vázolta felszólalásában, részletezve a különböző tudományágak feladatait a területi kutatások komplexitásának növelésében, az interdiszciplináris valóságfeltárás érdekében. Jól felépített előadásában a természeti viszonyoktól kezdve a technikai, gazdasági viszonyokon át a művelődési-kulturális szféráig tételesen felsorolta azokat a konkrét kutatási irányokat, amelyek segítségével mód nyílik a határmenti folyamatok feltárására, s a ma még többnyire hátrányos helyzetű területek fejlesztésének megalapozására.

A konferencia ezután két szekcióban – 1. határmenti térségek, 2. speciális térségek – KRAJKÓ GYULA, illetve TÓTH JÓZSEF elnökletével folytatta munkáját. A szekcióüléseken a rendelkezésre álló időhöz képest igen sok (összesen 38) rövid (10–15 perces) előadás hangzott el, így csak arra volt idő, hogy a felszólalók vázlatyszerűen ismertessék a témával kapcsolatos mondanójukat. Sajnálatos, hogy a konferenciák fontos részét jelentő vitára – leszámítva néhány rövid kérdést és megjegyzést – már nem kerülhetett sor. Úgy tűnik, hogy az utóbbi években a regionális tudományos tanácskozásokon ez a túl sokat markolni akaró, de ehhez elegendő idő nem biztosító káros gyakorlat rendszeressé válik, a résztvevők bánatára...

Az első szekcióban lényegében az országhatár menti területek fejlesztési problémái kerültek terítékre. Az első felszólaló, ZALA GYÖRGY előbb a határmenti régiók kialakulásának történelmi előzményeivel foglalkozott, majd a kétoldalú nemzetközi kapcsolatok fejlesztésében rejlő lehetőségek kiaknázását szorgalmazta, különös tekintettel a növekvő idegenforgalom kihasználására.

BERÉNYI ISTVÁN az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetében nemrég elkezdődött munkáról számolt be, amelynek során a kutatók lépésről lépésre összeállítják a határmenti területek kutatásának szociálgeográfiai szempontjait. Az előadó bemutatta a cseh-szlovák – magyar határ egyik észak-magyarországi szakaszának speciális demográfiai térképsorozatát, amely már jelentős részben szociálgeográfiai módszerek felhasználásával készült.

BÖCSKEY FERENC a történelmi múltba visszanyúlva elemezte Vas megye határmenti térségei sorsának alakulását, kitérve a határvonalváltozás városi vonzaskörzeteket szétszabdáló negatív hatására, és a megye falusi térségeinek legégetőbb mai gondjaira (például elmaradott infrastruktúra, munkaalkalom hiánya stb.).

BRUHÁCS JÁNOS a nemzetközi jog oldaláról vizsgálta a határmentiséget. Szemléletesen tárta föl a problémakörhöz tartozó megannyi jogi szabályozás nehézségeit, a határvizek fölötti felségjogtól kezdve egészen a telekommunikációs helyzet (televíziózás, rádiózás) szerződéses szabályozásáig. A nemzetközi együttműködés határmenti kibontakozását gátló tényezők között az egyik legfontosabbnak a túlságosan centralizált külügyi jogi szabályozást említette.

FODOR ISTVÁN az országhatáron átjutó, környezetet (elsősorban a levegőt és a vizet) szennyező anyagok által okozott gondokról beszélt. Hangot adott annak a véleményének, hogy ideje volna a határmenti térségekre vonatkozóan is a környezetterhelési térképek elkészítése, amelyeken fel lennének tüntetve az „importált”, illetve „exportált” szennyezőanyagok legfőbb jellemzői. A felszólaló az iparszegény területek növekvő víz- és talajszennyeződésének elsődleges forrásaként az infrastrukturális elmaradottságot jelölte meg (például a csatornahálózat hiányát).

FRISNYÁK SÁNDOR a „periféria perifériájának”, azaz Szabolcs-Szatmár megye határmenti területeinek sokrétű gondjairól számolt be térképekkel szemléltetett előadásában. Utalt a Délkelet-Nyírség, a Szatmári- és a Beregi-síkság forgalmi elzártságára, a foglalkoztatási nehézségekre, az életkörülményeknek az Alföld átlagától való lényeges elmaradására. Fölvetette a Szovjetunió kárpát-ukrajnai területeivel való együttműködést mint jövőbeni lehetőséget a kedvező folyamatok megindítására.

ZÁKONYI JÁNOS a határmenti területek vízgazdálkodásában megvalósuló nemzetközi együttműködést ismertette, amit a hatékony vízrendezés érdekében a Duna vízgyűjtőjének egészére ki kellene terjeszteni. Az új rendszer felválthatná az eddigi kétoldalú, sok esetben nem eléggé összehangolt nemzetközi vízügyi egyezményeket és valamennyi érdekelt ország számára hasznot hozna.

HAJDÚ ZOLTÁN új színfoltot hozott a szekció munkájába, amikor a határmenti térségek politikai-földrajzi kutatásainak bővítését szorgalmazta, történelmi távlatokban szemlélve a

mai helyzet kialakulásához vezető utat. Rámutatott, hogy a történelmi-politikai gyökerek feltárásával igen sok vonatkozásban érthetővé válik a Monarchia utódállamainak a nemzetiségekkel, a határmenti térségekkel kapcsolatos reagálása még napjaink politikai gyakorlatában is.

KOVÁCS TERÉZ is további szempontokkal gazdagította a téma vizsgálatát, amikor felvázolta azokat a legnagyobb problémákat okozó jelenségeket (előregedés, elvándorlás, a cigányság helyzete), amelyek indokolttá teszik e térségeknek más, dinamikusabb területekkel való összehasonlító szociológiai elemzését.

ROTTLER FERENC pedig a határmenti területek nemzetiségeinek identitástudatával kapcsolatos megfigyelésekről számolt be dióhéjban.

SIMON IMRE előadásában nem az országhatár, hanem a megyehatár menti területekkel foglalkozott, megjegyezve, hogy e részeken az elmaradottság felszámolására talán kedvezőbbek a feltételek, mivel a tennivalóknak nincs nemzetközi vonatkozása, és az elmaradottság ok-okozati rendszerének feltárása is könnyebben megoldható, mint az országhatár menti területeken.

Meghatározott térségek gondjairól szoltak előadásukban IVANCSICS IMRE (a jugoszláv–magyar kishatárforgalom jogi szabályozásáról), KÁROSSY CSABA (az őrségi területek tömegközlekedési térkapcsolatairól), RECHNITZER JÁNOS (Győr-Sopron megye határmenti együttműködési kapcsolatairól) és SÜLI-ZAKAR ISTVÁN (Északkelet-Magyarország falvainak fejlődésbeli különbségeiről).

A speciális térségek problémáival foglalkozó szekcióban kilenc felkért hozzászóló fejtette ki véleményét. A korreferátumok egyik súlyponti kérdésköre a speciális térségek fogalmának értelmezése volt. Többen megfogalmazták, hogy tulajdonképpen minden területi egység sajátos, ha úgy tetszik speciális, noha a sajátos és speciális jelzőt például BOROS FERENC ebben a tekintetben nem szinonimaként értelmezte. A kutatások számára mégis szükséges megvonni a szűkebben yett speciális térségek fogalmi határait. Egyes hozzászólók (BOROS FERENC, KÖSZEGFALVI GYÖRGY, NOVÁK ZOLTÁN) fontos és vizsgálandó területként az agglomerációkat emelték ki, míg mások a hátrányos vagy halmozottan hátrányos térségeket (CSAPÓ TAMÁS, FARAGÓ LÁSZLÓ, HRUBI LÁSZLÓ). MÉSZÁROS REZSŐ a városokhoz csatolt falvak sorsának sajátosságaira hívta fel a figyelmet, utalva arra, hogy a statisztikai adatbázisok szűkössége miatt nagyon nehéz a téma kutatása.

A korreferátumok másik lényegi kérdésköre a kutatási előzmények bemutatása, azaz egy-egy térség vizsgálati eredményeinek összefoglalása volt. CSAPÓ TAMÁS a nyugati határmenti térségek közül a hátrányos helyzetűek jellemzésére vállalkozott. FAZEKAS PÉTER pedig két kisebb településcsoport részletesebb elemzéséről adott számot. FARAGÓ LÁSZLÓ – HRUBI LÁSZLÓ a többszörösen hátrányos helyzetű baranyai falvakra készített elemzés általános tapasztalatait értékelte, utalva a kialakulási folyamatra és ezzel együtt a hátrányos helyzet feloldásának lehetőségeire. NOVÁK ZOLTÁN az agglomerálódó térségek közül a vidéki városok körüli agglomerációkra hívta fel a figyelmet.

A harmadik csomópont az elvi, módszertani problémák értelmezése volt. KÖSZEGFALVI GYÖRGY az agglomerációk vizsgálatával kapcsolatban három kérdésre hívta fel a figyelmet: az agglomerációk előnyeire, az irányítás problémáira, a sajátos fejlesztési koncepciók kimunkálásának szükségességére. DOBOS TIBOR a környezetgazdálkodás szféráját vizsgálta. PAPP ANTAL a sajátos térségek kutatásának néhány súlyponti kérdését taglalta, rámutatva a modellszerű megközelítés fontosságára is. A felkért hozzászólók után még tizenegyen fejtették ki nagyon röviden véleményüket a vita során.

A szekcióban elhangzottak sokirányúsága összességében rávilágított arra, hogy bár jelentős kutatási előzményekre, eredményekre támaszkodhatunk, a feladat sikeres megoldásához nagyon sok alapkutatásra van szükség. A szekcióüléseket záró plenáris ülés követte, ahol a szekcióelnökök értékelték a végzett munkát, majd az első nap GONDA GYÖRGY zárszavával ért véget.

Másnap a tanácskozás résztvevői szakmai terepbejáráson vettek részt a Szombathely–Szentgotthárd–Farkasfa–Szalafő–Őriszentpéter–Velemér–Körmend–Szombathely útvonalon. Szentgotthárdon a városi tanács elnöke beszámolt a város gazdasági életéről és a határmenti településekre kifejtett vonzóhatásának változásairól. Farkasfán meglátogattuk az ország három radar-meteorológiai állomásának egyikét, ahol az állomás vezetője ismertette a 300 km-es hatósugarú rendszer működését és a hazai meteorológiai megfigyelésekben játszott fontos szerepét. Felkeres-

tük a híres szalafői Pityerszert, az Őrség népi építészetének emlékét, és időztünk egy keveset Velemér Árpád-kori műemléktemplománál is. Szívélyes fogadtatásban volt részünk az Őrség „fővárosában”, Őriszentpéteren, ahol a tanács elnöke meleg szavakkal köszöntötte csoportunkat, és lelkesen beszélt a községről, a növekvő népességről, a gazdasági fejlődés feltételeiről és a térség idegenforgalmi szerepkörének bővüléséről. A terepbejárás a körmendi Batthyány-kastéllyal való rövid ismerkedéssel ért véget.

A szombathelyi konferencia valamennyi résztvevője eredményesnek ítéltette meg a tanácskozást, amely jól érzékeltette azt a szerteágazó feladatot, amit a határmenti és speciális térségek kutatása jelent valamennyiünk számára. Így a mintegy 200 szakember hasznos tapasztalatokkal távozhatott Vas megye székhelyéről.

Külön köszönet illeti a szervezőket a tanácskozás gördülékeny lebonyolításáért és azért a szíves vendéglátásért, amelyben valamennyiünket részesítettek a két nap során.

A konferencia anyagát a szervezők gyűjteményes kötetben jelentetik meg.

HRUBI LÁSZLÓ – TINER TIBOR